دکتر مصطفوی کاشانی: پژوهندهٔ خستگی‌ناپذیر طبّ سنتی

مجید مصطفوی کاشانی [الف]، محسن ناصری [ب]، اکبر سعیدی [ج*]

[الف] مرکز طرح احیای میراث مکتوب طب سنتی ایران، تهران، ایران
[ب] دانشکده پزشکی، گروه طب سنتی و مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی ایران، دانشگاه شاهد، تهران، ایران
[ج] مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی ایران، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

چکیده:

مرحوم سیّد جلال مصطفوی کاشانی از استادان پیشگام و پزشکان معاصر هستند که با مطالعات و پژوهشهای تاریخی خود در حوزهٔ پزشکی، به ویژه طب سنتی ایران، در شکل‌گیری نهضتی پزشکی کوشیده و با نوآوریهای علمی و پزشکی خود در بازنگری آثار حکمی کهن در طب، راه‌حلها و مسیرهای برون‌رفت دیرآشنایی را از بحران بهداشت و سلامت در جوامع، بازگو کرده‌اند. نوشتار حاضر کوششی در فراهم آوردن نگاهی بازشناسانه به زندگی ایشان است که زمینه‌ساز حرکتها و پژوهشهای پر بار در طب سنتی بوده است.

واژگان کلیدی: دکتر مصطفوی کاشانی، پژوهندهٔ خستگی‌ناپذیر، طبّ سنتی.

تاریخ دریافت: مهر ۹۱
تاریخ پذیرش: دی ۹۱

مقدمه:

در نیم‌نگاه نخست سیّد جلال مصطفوی کاشانی را این گونه می‌شناسیم که: در نهم مهرماه ۱۲۸۷ شمسی (۱۹۰۸ م) در تهران به دنیا آمد و در ۱۶ دی ماه ۱۳۷۷ (۱۹۹۹ م)، پس از نود سال عمر پر بار پزشکی و علمی، درگذشت و در شهر مقدس قم، در مقبره‌ای خانوادگی واقع در گورستان وادی‌السلام قم به خاک سپرده شد. پدر بزرگش، حاج سید جعفر مجتهد کاشانی که در کاشان و نجف اشرف تحصیل کرده بود، مدتها به حکومت و قضاوت شرعی مشغول و مدّتی امامت جماعت امامزاده زید را بر عهده داشت. پدرش، آقا سید عبدالله، قاضی و دادستان بود و ریاست دادگستری کاشان و پس از آن ریاست دادگستری قم، تهران، همدان و تبریز را داشت. به همین دلیل دکتر مصطفوی دوران کودکی و نوجوانی و تحصیلات ابتدایی خود را در این شهرها گذراند. (۱)، دیپلم دبیرستان را در تبریز و با رتبه اول اخذ کرد و برای تحصیل پزشکی به تهران آمد و در سال ۱۳۰۸ با عنوان شاگرد ممتاز وارد دانشکده پزشکی دانشگاه تهران شد و در سال ۱۳۱٤، با رتبه اول، در رشتهٔ پزشکی عمومی، فارغ‌التحصیل شد. (۲).

فعالیتهای اجتماعی:

پس از اخذ مدرک دکترا در طب، خدمت نظام وظیفه را به پایان برد و از سال ۱۳۱۵ به انجام خدمات اداری پرداخت. همزمان با شروع خدمات دولتی، مطبی نیز در تهران دایر کرد و به معالجهٔ بیماران پرداخت.

در سال ۱۳۱۵ به انجام خدمات اداری و دولتی پرداخت. ابتدا به عنوان پزشک بهداری بیمارستان راه‌آهن «راهجرد» در کنسرسیوم کامپساکس (که برای ساختمان راه‌آهن ایران فعالیت می‌کرد)، مشغول به کار شد. (۱)

در سال ۱۳۱٦ به استخدام وزارت بهداری در آمد و به عنوان رییس بهداری شهرداری کرمان به آن شهر رفت. یک

* فرد مسئول مکاتبات: Saeidian@gmail.com

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

سال بعد به تهران منتقل و پزشک داخلی بیمارستان رازی و معاون بخش چشم‌پزشکی همان بیمارستان شد. (۱)

در سال ۱۳۱۹، مأمور خدمت در وزارت فرهنگ (با عنوان پزشک آموزشگاهها) شد و تا سال ۱۳۳۹ مشاغل مختلفی در این وزارتخانه از جمله: رییس درمانگاه سازمان خدمات اجتماعی مشکین‌شهر و رییس بهداری همان شهرستان، پزشک بهداری آموزشگاههای کرمانشاهان، پزشک اداره بازرسی کل وزارت فرهنگ و هنر و پزشک بازرس اداره بهداری آموزشگاههای پایتخت بر عهده گرفت. (۱)

در سال ۱۳٤۱، مجدداً به وزارت بهداری انتقال یافت و تا سال ۱۳٤۸، که خود را بازنشسته کرد، پست‌های مختلفی از جمله رییس اداره دارویی، پزشک و مسئول امور انجمنهای بهداری و معاون بهداری کل استان مرکزی برعهده داشت. (۱)

حاصل تلاشهای ایشان و جلسات ایشان با شادروان محمود نجم‌آبادی و مرحوم ابوتراب نفیسی، تأسیس اولین مرکز مطالعات طب سنتی و گیاه درمانی در کشور در دانشگاه اصفهان بود که در سال ۱۳٦۲ در دانشکده داروسازی اصفهان برقرار گردید. (۳)

در فروردین ماه ۱۳٦۳ دکتر مصطفوی با ارسال نامه‌ای به حضرت آیت‌اله خامنه‌ای که در آن زمان مسئولیت ریاست جمهوری را بر عهده داشتند، اعلام آمادگی جهت شناساندن عظمت حقیقی فرهنگ و تمدن اصیل اسلام و اثبات برتری جنبه پزشکی آن بر پزشکی رایج در آن زمان کردند و با موافقت ایشان، «بنیاد پزشکی ابن‌سینا» تأسیس گردید که هدف از تأسیس آن تحقیق و بررسی پیرامون کتاب قانون ابن‌سینا و شناساندن ارزش این کتاب بزرگ علم طب بود. اداره این بنیاد به هیئت امنایی متشکل از مقامات عالی دولتی و دانشگاهی سپرده شد که هیئت امنا به اتفاق آرا مصطفوی را به ریاست این بنیاد برگزیدند که تا اواخر سال ۱۳٦۵، این مسئولیت را بر عهده داشت. (۱)

فعالیتهای علمی:

مصطفوی مدت ده سال پس از فراغت از تحصیل، تمام اوقات خود را همزمان به معالجهٔ بیماران و تحقیق و مطالعهٔ کتابهای طبی قدیم و جدید گذراند. او که احساس می‌کرد معلوماتش برای تشخیص و درمان بیماران بسیار ناقص است، برای رفع این اشکال تنها راه چاره را تکمیل معلومات خود می‌دانست، اما سرانجام دریافت که چون معلوماتش دربارهٔ شیمی و فیزیک که اساس طب جدید بر آن متکی است، ناقص است می‌بایست در این زمینه‌ها نیز به تکمیل معلومات بپردازد. (٤)

او متوجه شده بود که برای حل بسیاری از مشکلات پزشکی که بر پزشکان کنونی جهان نیز مجهول است باید در دو رشته از علوم به طور اختصاصی به مطالعه و تحقیق بپردازد. وی در تشریح این دو رشته می‌نویسد: یکی در بیوشیمی که از ارکان اساسی دانش پزشکی به شمار می‌رود، برای پی بردن به کیفیات شیمیایی اعمال حیاتی که در اعماق بافتها و مایعات بدن صورت می‌گیرد و اطلاع دقیق از چگونگی تعادل یون‌های بی‌شمار موجود در خون و هورمون‌ها و اختلالات عمیقی که از بر هم خوردن این تعادل حاصل می‌شود، و آنچه درباره این موارد در دانشکده‌های پزشکی تدریس می‌شود برای فهم کامل آنها ناقص است. (۵)، به همین دلیل در سال ۱۳۲٤ برای تحصیل شیمی به هنرسرای عالی وارد شد و پس از سه سال با رتبه شاگرد اول مدرک مهندسی شیمی خود را دریافت کرد. رشته دیگری از علوم که مرحوم مصطفوی لازم دانست مورد مطالعه و تحقیق قرار دهد، تاریخ تحولات پزشکی از ازمنه بسیار قدیم و به خصوص طب سنتی ایران بود. او در این زمینه می‌نویسد: منظور از این مطالعه روشن کردن این مطلب بود که معلوم شود طب معاصر از کدام مبدأ سرچشمه گرفته و طی قرون و اعصار چه تحولاتی پیدا کرده تا به وضع کنونی درآمده است. تدریس این قسمت از علوم به عنوان یک رشته خاص و مستقل در دانشکده‌های پزشکی ایران سابقه نداشته ولی در بسیاری از دانشکده‌های اروپا و آمریکا جزء برنامه‌های آموزشی است و کتابهای متعدد و مفصلی در این باره توسط استادان فن تألیف شده است. با این حال اهمیت این کار حتی بر استادان پزشکی جهان متمدن کنونی نیز هنوز ناشناخته مانده است. (۵)

با چنین انگیزه‌هایی هیچگاه دست از مطالعه و تحقیق برنداشت و به‌طور منظم به کتاب‌فروشیها و کتابخانه‌ها مراجعه

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

کرده و کتابهای قدیمی را تهیه می‌کرد و به تدریج کتابهای «ذخیره خوارزمشاهی» تألیف سید اسماعیل جرجانی (در ده جلد)، «کامل‌الصناعهٔ» تألیف علی‌بن‌عباس مجوسی اهوازی، «فردوس‌الحکمهٔ» تألیف علی‌بن‌ربّن طبری، چند جلد از کتاب «حاوی کبیر» تألیف محمدبن‌زکریای رازی، «مخزن‌الادویهٔ»، «خلاصهٔ‌الحکمهٔ»، «قرابادین کبیر» تألیف محمدحسین ابن محمدهادی عقیلی، کتاب «تحفهٔ‌المؤمنین» تألیف حکیم میرمحمد مؤمن پزشک شاه سلیمان صفوی، کتاب «فصول بقراط» تألیف بقراط پزشک شهیر یونانی و سایر کتابها از این قبیل که بعضی چاپی و برخی خطی بودند را خریداری کرده و شب و روز مشغول مطالعه آنها بود. (۱)

مرحوم مصطفوی پس از تکمیل اطلاعات خود در زمینه شیمی و طب جدید و طب قدیم، اقدام به نگارش و درج مقالاتی در مطبوعات، تألیف کتابهایی در زمینهٔ شناسایی و ارزش عقاید پزشکان قدیم و به ویژه ابن‌سینا و هم‌چنین ایراد سخنرانیهایی در دانشگاهها و سمینارها و گردهماییها کرد. او تمام عمر پربار خود را وقف بررسی تحولات دانش پزشکی از دوران قدیم و مقایسه طب قدیم و جدید و اثبات ارزنده بودن عقاید پزشکان قدیم، به ویژه ابن‌سینا کرد.

محسن هشترودی استاد دانشگاه و رییس دانشکده علوم در آن زمان، در مقدمهٔ رسالهٔ «استفادهٔ دانشمندان مغرب زمین از جبر و مقابلهٔ خیام» نوشته‌اند: «ایشان در تدوین و ترتیب رساله تنها به تألیف صوری قناعت نکرده‌اند بلکه در ابواب رساله، تحقیقی ماهوی نیز انجام داده‌اند». (٦)

نتیجه این کوششها و تلاشها و آشنا شدن ریشه‌ای او با طب قدیم و به‌ویژه طب غنی کهن ایران و دانش‌آموزی مستمر در طب امروزی سبب شد تا او به دانش شگرف و وسیعی در این زمینه دست یابد. (۷)

از نظریات علمی او در پزشکی مدرن می‌توان از تحقیقها و نوآورهایش در مبحث «عمل دینامیک اختصاصی غذاها»۱ و چگونگی ایجاد انرژی و حرارت در سلول‌های موجودات زنده نام برد. عقیده وی این بود که در تحقیقهای پیرامون عمل دینامیک اختصاصی غذاها نباید یک ماده غذایی مثلاً کلم، شلغم، نخود و سایر حبوبات را تجزیه کرده و تحقیق را روی اجزا و مواد حاصل از تجزیه‌ها انجام دهند بلکه آزمایشها باید روی خود مواد غذایی (کلم و شلغم و غیره) انجام گیرد. (۱ و ۷)

این نظریه همردیف با نظریات دانشمندان مشهوری چون هانس کربس، برنده جایزه نوبل، سالها در دانشکده‌های پزشکی و پیراپزشکی تدریس شد و مورد استناد قرار گرفت. (۱)

نخستین سخنرانی مصطفوی در جشن بین‌المللی هزاره ابن‌سینا در سال ۱۳۳۳، درباره بیماری آسم بود. (۸)، در همین سال اولین کتاب او تحت عنوان «نهضت پزشکی، یا لزوم تجدید نظر در اصول و مبانی طب امروز» در دو جلد منتشر شد. (۹)

مرحوم مصطفوی در بین سالهای ۱۳۲٦ و ۱۳٥٦ شمسی به تدریس «اخلاق پزشکی» در دانشکده علوم پایه پزشکی و در سالهای ۱۳۳٥ – ۱۳٦٥ در دانشکدهٔ پزشکی دانشگاه تهران به تدریس «تاریخ پزشکی» و «طب قدیم ایران» پرداخت و اندوخته‌های علمی خود را به دانشجویان منتقل ساخت. (۲و۵)

از تیرماه ۱۳۳٦ به منظور بالا بردن سطح فرهنگ و آشنایی مردم با تاریخ علوم اقدام به انتشار ماهنامه «دنیای علم» نمود و از ابداعات دانشمندان این مرز و بوم که بسیار از آنان به نام تمدن غرب ثبت شده است، با مدارک مستند و مستدل طی مقالات متعدد پرده برداشت. انتشار مجلهٔ «دنیای علم» به دلیل تنگناهای مالی گاه‌گاهی به وقفه می‌افتاد ولی تا سال ۱۳۵۲ ادامه یافت. مصطفوی در شماره‌های مختلف نشریه‌اش، بیش از چهل مقالهٔ محقّقانه به چاپ رساند. (۱)

در سال ۱۳٤٤، مطالبی در رابطه با راه‌حلهای جلوگیری از فساد فکری و اخلاقی و تفریحات سالم در جوانان در مجله دنیای علم انتشار داد که طی دو نامه، آیت‌اله ناصر مکارم شیرازی، ریاست وقت «مجمع علمی نجات نسل جوان» از مطالب منتشر شده در مجله تقدیر کرده و عملکرد ایشان را در راستای کمک به نسل جوان کشور سودمند و مایه امیدواری دانستند. (۱۰)

در همین سالها، مطالعات دامنه‌داری را بر کتاب ذخیره خوارزمشاهی تألیف اسماعیل جرجانی، پزشک سلطان محمد خوارزمشاه در قرن ششم هجری، آغاز کرد و به تصحیح و

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

حاشیه‌نویسی آن پرداخت. سه جلد از ده جلد این اثر ارزشمند که یک دوره طب کامل قدیم ایران به زبان فارسی است، بین سال‌های ١٣٤٤ - ١٣٥٦ چاپ و منتشر شد. او در جلد اول این اثر از همکاری محمد حسین اعتمادی و استاد طب قدیم محمد شهراد برخوردار بود و مجلدهای دوم و سوم را خود به تنهایی به انجام رسانید. (١١)

در سال ١٣٥٧ طرح پژوهشی ایشان برای بررسی دقیق رژیم غذایی در بیماریهای حاد عفونی (به طور نمونه: تب تیفوئید) و رژیم غذایی در بیماریهای مزمن دژنراتیو (به طور نمونه: دیابت)، در طب سنتی ایران و مقایسهٔ آن با طب کنونی جهان مورد تأیید قرار گرفت. (١٢)

درسال ١٣٥٨ برای تکمیل مطالعات و تحقیقها راجع به ابن‌سینا به پاریس سفر کرد و سه سال در آنجا اقامت کرد. طی این مدت با پرفسور «رولیه» استاد و رییس کرسی تاریخ پزشکی دانشکدهٔ پزشکی آشنا و به عضویت انجمن تاریخ طب پاریس پذیرفته شد. (١)

در اواخر سال ١٣٦٥ برای ادامه تحقیقها و معالجه خود به آلمان سفر کرد و در آنجا آخرین اثر خود را تحت عنوان «طب جاودانی» به رشته تحریر درآورد که فرصت تکمیل آن را به‌دست نیاورد. در سال ١٣٧٦ به ایران بازگشت. (١)

در بین سالهای ١٩٩١ و ١٩٩٣ ایشان مکاتبات فراوانی (متجاوز از ١٦ مکاتبه) با شارل لیشتن تالر، استاد بزرگ تاریخ طب دانشگاه‌های لوزان و هامبورگ و مؤلف کتاب ارزشمند «تاریخ پزشکی» (١٩٧٧)، کردند و در رابطه با سیر تاریخ پزشکی، خطاهای پزشکی، افزایش بیماریها، عوارض جانبی داروها و دور شدن طب از طبیعت با یکدیگر مباحثات ارزشمندی داشته‌اند. لیشتن تالر می‌نویسند: «بنده و جناب عالی یک روح در دو جسم هستیم» (١٣)، و «سخنان ما را یک یا دو قرن دیگر متوجه خواهند شد» (١٣).

آثار مکتوب:

مهمترین آثار و تألیفات ایشان (١) عبارت‌اند از:

- نهضت پزشکی، یا لزوم تجدید نظر در اصول و مبانی طب امروز (در دو جلد- ١٣٣٣)؛
- استفادهٔ دانشمندان مغرب زمین از جبر و مقابله خیام (١٣٣٩)؛
- تصحیح و حاشیه‌نویسی سه کتاب «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» (در چهار جلد- از سال ١٣٤٤ - ١٣٥٧)؛
- مقایسهٔ طب قدیم ایران با پزشکی نوین (١٣٥٨)؛
- بررسی در طب سنتی ایران و مقایسهٔ آن با طب کنونی جهان (١٣٦٠)؛
- ابن‌سینا، امیر پزشکان جهان (در دو جلد به زبان فرانسه- ١٣٦١)؛
- دارو، مسئلهٔ پزشکی قرن (١٣٦٧)؛
- طب جاودان (که ناتمام مانده است).

جهانشاه صالح ریاست محترم دانشگاه و دانشکده پزشکی در آن زمان، در مقدمهٔ کتاب ذخیرهٔ خوارزمشاهی نوشته‌اند: «مصطفوی و همکاران دانشمند او، که عمری را در تاریخ تحولات پزشکی رنج برده‌اند، با تهیهٔ توضیح و تفسیر ذخیرهٔ خوارزمشاهی، خدمت بزرگی به جامعهٔ پزشکی کرده‌اند». (١١)

ایشان در کتاب «مقایسهٔ طب قدیم ایران با پزشکی نوین»، عقاید ابن‌سینا درباره بیماریهای زنان و تطبیق آن به متون جدید پزشکی را مورد بررسی قرار داده‌اند و همچنین مواردی را در رابطه با زیان داروهای شیمیایی و منافع گیاهان دارویی ذکر کرده‌اند (١٤)

«بیماری سرطان از نظر ابن‌سینا و تطبیق آن با موازین علمی امروزه»، «قانون ابن‌سینا و تطبیق مطالب آن با اصول علمی کتابهای پزشکی امروز»، «مقام شامخ علمی پزشکان قدیم» و «اعجاز محمدبن زکریای رازی در تشخیص بیماری‌ها» (١٥) و «مقام علمی پزشکان قدیم ایران» (١٦) و «خطاهای فاحش در پزشکی کنونی» (١٧) از دیگر مکتوبات ایشان در زمینه علوم پزشکی می‌باشد.

از مقالات دیگر ایشان که در مجلات و جراید و به ویژه در مجله دنیای علم به چاپ رسیده است از جمله می‌توان موارد زیر را نام برد. (٤)

- زنان و نازایی از نظر طب قدیم و جدید

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

- ابن‌سینا در کتاب قانون مطالبی دربارهٔ دملهای کبدی شرح داده که پس از ده قرن هنوز به قوت خود باقی است و با مندرجات کتابهای پزشکی امروز کاملاً تطبیق دارد
- تمدن غرب بر پایه‌های تمدن اسلامی
- بلای قرن یا بلای عمومی (تصلّب شرایین)
- شل شدن عضلات اولین قدم در راه پیری است
- روان‌درمانی در پزشکی قدیم ایران
- دلهره و اضطراب و مؤثرترین طریقه درمان آن
- داروهای مدرّ گیاهی و مقایسه خواص آنها با خواص داروهای شیمیایی
- اسطوخودوس یا اعجاز دست طبیعت
- آویشن
- بابونه
- بادرنجبویه
- رطبه
- شاه‌تره
- شنبلیله یک سبزی خوراکی و در عین حال یک گیاه دارویی با خواص معجزه‌آسا
- کاسنی گیاه طبی
- خواص معجزه‌آسای شلغم
- خواص گردو (پزشکان قدیم ایران از نظر طب گیاهی پیشکسوت پزشکان جهان)
- نوشدارو یا داروی همهٔ دردها (۱۸)
- داروهای شیمیایی را دور بریزید (۱۹)
- ابن‌سینا مظهر کامل‌العیاری از عظمت فرهنگ و تمدن قدیم ایران (۲۰)
- غرب بر پایه تمدن اسلامی (۲۱).

مصطفوی علاوه بر علم پزشکی، دارای تحقیقهای ارزشمند در زمینه آثار دانشمندان ایران در عرصهٔ علوم ریاضیات، فیزیک و شیمی نیز هست. سایر مطالعات علمی وی از نظر علوم قدیم با جدید عبارتند از:

در علوم ریاضی، در کتاب «استفاده دانشمندان مغرب زمین از جبر و مقابله خیام» ثابت کرد که اولاً اساس جبر و مقابله کنونی را موسی خوارزمی، ریاضیدان نامدار ایرانی، بنیان‌گذاری کرده است، و ثانیاً معادلات درجه سومی را که حل آنها بسیار مشکل و پیچیده و بغرنج است، خیام به طور حیرت‌آوری از راه هندسی حل می‌کرده است. (٦)

از مقالات دیگر ایشان می‌توان به مقاله‌های «جغرافی‌دانان دورهٔ نهضت علمی اسلامی را بشناسید» (۱۵)، «مقایسهٔ دکارت، هویگنس و نیوتن با ابن هیثم بصری، کمال‌الدین ابوالخیر۲ فارسی و خواجه نصیر الدین طوسی» (۱۵)، «ابن‌سینا امیر پزشکان شناخته شده»،۳ که به زبان انگلیسی در مجله Acta Iranica به چاپ رسیده است، اشاره کرد. (۲۲)

در این مقاله ایشان به طور خلاصه بیان کرده‌اند که نظریات ذرّه‌ای و موجی نور که در کتابهای فیزیک کلاسیک کشف آنها به دکارت و هویگنس و نیوتن نسبت داده شده، متعلق به دانشمندان دوره نهضت علمی اسلامی و دانشمندان بعدی اسلام مخصوصاً کمال‌الدین ابوالحسن فارسی و خواجه نصیر الدین طوسی است و حتی بسیاری از مطالب اساسی و دقیق که امروزه درباره انتشار نور و انعکاس و انکسار نور در کتابهای فیزیک به چشم می‌خورد و همه استادان و دبیران فیزیک آنها را متعلق به اروپاییان می‌دانند، همگی در دو جلد کتاب «تنقیح المناظر» کمال‌الدین ابوالحسن فارسی دیده می‌شود. (۱)

در شیمی، مقالات متعددی درباره شیمی قدیم و تطبیق آن با شیمی جدید در مجله «دنیای علم» درج کرد. از جمله در تحقیقهای خود ثابت کرد «بوراکس» که لاتین شدهٔ «بورق» است، و «بورق» معرب «بوره» فارسی است، از سالیان دور به طور فراوان در صنعت زرگری ایران، و به ویژه در اصفهان، مورد استفاده قرار می‌گرفته است. (۱)

از دست نوشته‌های مصطفوی که در زمان حیات ایشان منتشر نشد و بعدها توسط دفتر مرکزی میراث مکتوب تحت عنوان «مجموعه آثار جلال مصطفوی کاشانی» به چاپ رسیده است، می‌توان موارد زیر را نام برد (٤):

- وجود انواع آنتی‌بیوتیک‌های مؤثر در گیاهان دارویی
- خواص آنتی‌بیوتیکی اسانس‌های معطر محتوی در گیاهان دارویی [علی مشحون، حسن حکیمی، جلال مصطفوی کاشانی]

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

- رساله دربارهٔ سدر
- خاصیت آب انگور در دختران
- سیر خوراکی (معجون ثوم)
- وظایف پزشک از لحاظ واجد بودن معلومات پزشکی.

همچنین «جراحی در ایران قدیم» موضوع سخنرانی ایشان در سومین کنگرهٔ جراحی در دانشگاه علوم پزشکی تهران و «خلط سوداوی و امراض سوداوی» موضوع سخنرانی ایشان در کانون پزشکان بود که توسط خود ایشان ارائه گردید. نوشته‌های بسیاری هم از مصطفوی به جا مانده که به زیور طبع آراسته نشده است.

خصوصیات فردی:

منزل مسکونی ایشان به دور از تجمل بود و زینت آن کتابهای فراوان در قفسه‌های ساده بود. رفت و آمد در اتاقهای منزل ایشان به علت وجود انبوه کتاب دچار ترافیک می‌شد. (۲)، دورتادور اتاق استاد مصطفوی، قفسه‌های کتاب بود و وسط اتاق هم میزی پر از کتاب قرار داشت. بین میز و کتابخانه‌ها راه باریکی بود. (۳)

ایشان در زندگی بسیار ساده و بی‌تکلف بودند و تمام زندگی خود را صرف آموختن و نوشتن می‌کردند و تمام اموال خویش را برای انتشار مجله دنیای علم هزینه می‌کردند. (۳)

مرحوم مصطفوی از خط خوشی برخوردار بودند و بعضی از رسالات طب قدیم را بازنویسی کردند که بعضی از آنها موجود است. ایشان در سن ۷۵ سالگی، علی‌رغم کبر سن، در رابطه با طب سنتی ایران یا مطالب علمی با حرارتی زایدالوصف و شوقی سرشار سخن می‌راندند و با مهربانی و سادگی، سؤالات به ظاهر پیش‌پاافتاده را با بیان کامل پاسخ می‌گفتند و از ادامه بحث خسته نمی‌شدند. (۲)

مرحوم مصطفوی به ورزش فوتبال بسیار علاقه‌مند بودند و پایه‌گذار تیم فوتبال بزرگسالان شدند و خود نیز مربی تیم بودند و در چند مسابقه داخلی و خارجی شرکت کردند. (۲۳)

مرحوم مصطفوی، به موضوع اخلاق در روابط انسانی توجه کامل داشتند. (۲٤)

ایشان علاقه شدیدی به مطالعات تاریخی داشتند و معتقد بودند که: «هر علمی را نمی‌توان آموخت مگر اینکه تاریخ آن علم دانسته شود به عبارت دیگر، برای اینکه به ارزش واقعی آنچه داریم پی ببریم باید بدانیم که پیشینیان ما چه داشته‌اند». (۱ و ۵)

پی نوشت:

1. SDA= Specific Dynamic Action of Food
۲ . کمال‌الدین ابوالحسن فارسی در کتاب دکتر ایرج افشار کمال‌الدین ابوالخیر فارسی درج گردیده است.
3. Avicenna The Prince of Physicians Introduced

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

References:

1. Mostafavi Kashani, M.: Remember exponent Kharazm reviver of traditional medicine. Congress Proceedings Seyed Jarjani honor, the Academy of Medical Sciences of Islamic Republic of Iran, Tehran, 1381, p: 84 to 99

2. Mohebbi, A. and Nasseri, M.: The Complete Works of Dr. J. Mostafavi Kashani. A. 1, published in Tehran, 1386

3. Fragrant, F.: Introduction to Master; collection Dktrsyd J. Mostafavi Kashani. A. 2, published in Tehran, 1387

4. Nasseri, M.: The Complete Works of Dr. J. Mostafavi Kashani, volume 1, published in Tehran, 1386

5. Mostafavi Kashani, J. Bio: Dr. J. Mostafavi Kashani his pen. Manuscript, Tehran, dated 01.22.1363 (originally written in Persian traditional medicine is written heritage restoration project office(

6. Mostafavi Kashani, J.: Application scientists from West Khayyam's algebra. Published by Association of National Heritage, published in Radiant, Tehran 1339

7. Mohsen Naseri and Others, "Dr. Seyed Jalal Mostafavi Kashani, The Pioneer of Traditional Iranian Medicine (TIM)", P39, 38th International Congress On The History Of Medicine, 1-6 sep.2002, Istanbul- Turkey

8. Afshar, Iraj: List of Persian literature in the field of Iranian studies. A. 1, Scientific and Cultural Publishers, Tehran, 1384

9. Participation, Khanbaba: printed books in Persian and Arabic authors. A. Second Edition Hmv (personal expense), Tehran, 1340

10. Makarem Shirazi, Nasser: handwritten letters to Dr. Mostafavi. Dated 9 May and 24 June 1344 (the correspondence is written heritage restoration project in the Central Office(

11. Jorjani, S. E.: Kharazm store. Dr. confidence and others correcting, Volume I, published by the National Association of Tehran, in Persian date Bahman 1344

12. Mostafavi Kashani, J.: Comparative study of traditional medicine with modern medicine world. Tehran University, Persian date Bahman 1357

13. Mostafavi Kashani, J.: correspondence written by the late Dr. Mostafavi with Professor Thaler Lyshtn himself. His manuscript, Tehran (the correspondence is written heritage restoration project in the Central Office(

14. Mostafavi Kashani, J., and chaste, A.: Comparison of traditional medicine with modern medicine. Tehran University, December 1358

15. Afshar, Iraj: List of Persian literature in the field of Iranian studies. A. 2, Scientific and Cultural Publishers, Tehran, 1384

16. Afshar, Iraj: List of Persian literature in the field of Iranian studies. A. 3, Scientific and Cultural Publishers, Tehran, 1384

17. Afshar, Iraj: List of Persian literature in the field of Iranian studies. Volume 5, Scientific and Cultural Publishers, Tehran, 1384

18. Mostafavi Kashani, J.: panacea or cure-all medicine. Journal of technicians, No. 21 - 22 - 23, pp. 29 to 48, Sun 23 January 1353

19. Mostafavi Kashani, J.: chemical discard. Report, page 13, No. 14 534, Tuesday, 23 October 1353

20. Mostafavi Kashani, J.: Avicenna Kamlalyary embodies the grandeur of ancient civilization. Borzouyeh journal, Medicine and Cultural Office, No. 1, pp. 30 to 35; Cologne - West Germany, January 1989

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]

21. Mostafavi Kashani, J.: West on Islamic civilization. Journal of Iranian Association of History of Science and Medicine, No. I, Persian date Mehr 1341

22. J. Mostafavi, "Avicenna The Prince of Physicians", ACTA MEDICA IRANICA (1956 Fall Issue), a Quarterly Journal Published by the Faculty of Medicine, University of Tehran, Iran, Pages 103-120

23. Hassanzadeh - Mostafavi, F: guests from graves. Tehran's newspapers, 242 the second year, 30 Persian date Khordad 1387

24. Nasseri, M.: high potential for the integration of traditional medicine in health systems. Special Issue traditional medicine and complementary therapies, third, Serial 12, 11, Winter 1385

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-12]